

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2022

Zdeněk Málek

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Srovnání koncepce duše u Platóna a Aristotela

Zdeněk Málek

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Radim Kočandrle Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 16. 8. 2022

.....

Anotace

Bakalářská práce se zabývá pojetím duše u hlavních antických myslitelů Platóna a jeho žáka Aristotela. První část práce vymezuje Platónské chápání duše. Druhá část popisuje, jak duši vykládá Aristotelés. Třetí část práce komparuje jednotlivé myšlenky obou myslitelů. Cílem této práce je poukázat na rozdíly výkladu duše v pojetí obou filozofů.

Klíčová slova

Duše, ideje, Platón, Aristotelés, rozum

Annotation

The bachelor thesis deals with the concept of the soul in the main ancient thinkers Plato and his pupil Aristotle. The first part of the thesis defines the Platonic understanding of the soul. The second part describes how Aristotle interprets the soul. The third part of the work compiles the individual ideas of the two thinkers. The aim of this work is to point out the differences in the interpretation of the soul in the conception of both philosophers.

Key words

Soul, ideas, Plato, Aristotle, reason

Nejdříve bych rád vyjádřil poděkování vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Radimovi Kočandrlému, PhD. za rady a připomínky v průběhu zpracování, a především za čas, který mi věnoval.

Obsah

Úvod.....	1
1 Platón	3
2 Platónovo pojetí duše	3
2.1 Složky duše	6
2.1.1 Žádostivost.....	6
2.1.2 Vznětlivost.....	6
2.1.3 Rozum.....	7
2.2 Vztah duše a těla, konflikt mezi nimi	8
2.3 Pohyb a nesmrtelnosti duše.....	8
2.3.1 Učení.....	9
2.4 Vznik z opačného.....	10
2.5 Mýty o posmrtném životě duše	11
3 Aristotelés	13
3.1 Metody zkoumání duše a její problematika	13
3.2 Mohutnosti duše.....	15
3.2.1 Vyživovací mohutnost	15
3.2.2 Vnímavá mohutnost	16
3.2.3 Myslící mohutnost (rozum).....	17
3.3 Pohyb duše.....	18
3.4 Smysly	20
3.4.1 Zrak.....	21
3.4.2 Sluch a hlas.....	21
3.4.3 Čich a chuť	22
3.4.4 Hmat.....	23
4 Srovnání koncepcí duše Platóna a Aristotela	25
5 Závěr	29

6	Seznam použité literatury	31
---	---------------------------------	----

Úvod

Téma duše je diskutované už ve starém Řecku, ale promítá se i do novodobé filozofie. Koncepce duše hraje roli i v náboženství, kde je vnímána spíše jako nástroj pro dobrý život jedince. V dnešní době je duše zkoumána převážně z psychologického hlediska. Mohli bychom říci, že psychologie sleduje myšlení jedince, které souvisí s fungováním psychických procesů. V dnešní době bychom mohli duši považovat za vědomí nebo rozum.¹

V rámci filozofie se pojetí duše objevuje už u starých řeckých myslitelů. První teorie obsahující pojednání o duši zaznamenávají myslitelé z Pythagorovy školy, a to na základě matematických poznatků.² Někteří řečtí filozofové se domnívali, že duše se skládá ze všech prvků, jako se domníval Empedoklés. „*Tvrdil, že každý z těchto prvků je duší.*“³ Jiní tvrdili, že duše vzniká v atomech. Démokritos a Leukippos zastávali učení atomismu. Démokritos o duši tvrdil, že je něčím ohnivým a teplým. Podle jeho nauky je v ohni obsaženo nekonečné množství nedělitelných částic neboli atomů. Kulaté částičky nazýval ohněm neboli duší. Leukippos považoval duši za kulaté atomy, protože tvar koule má možnost nejsnáze všude proniknout. Kulatý atom přisuzoval duši, protože věřil, že duše je strůjce veškerého pohybu.⁴ V pozdější době problematika duše hrála významnou roli u Platóna, který se ji snažil vysvětlit jako nesmrtelný princip, který všemu dává život. Platónovo vnímání duše se promítlo i do učení jeho žáka Aristotela. Aristotelés jako první systematicky shrnul veškeré vědění o duši a věnoval této problematice samostatný spis. Oba autoři jsou pokládáni za nejvýznamnější filozofy antické filozofie. Cílem této práce je, na základě přečtených primárních a sekundárních pramenů, shrnout a následně komparovat důležité myšlenky v teorii o duši u obou myslitelů.

Bakalářskou práci jsem rozdělil na tři části. V první části budu zabývat Platónovou koncepcí duše. Pokusím se vysvětlit jaké Platón zastává pojetí duše v částech svých dialogů popisujících teorii o duši. Následně popíši, jak myslitel chápe vztah duše a těla. Zda je duše závislá na tělu nebo zda se jedná o vzájemnou spolupráci obojího. Mým

¹ Scalabrino, F.: *Phenomenological psychology*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [28. 07. 2022].

² Karfík F.: *Duše a svět: Devět studií antické filozofie*. str. 29-30.

³ Aristotelés, *De Anima*, 404b11-13.

⁴ Aristotelés, *De Anima*, 404b32-404a9.

záměrem je zjistit, zda je duše považována za celek nebo ji autor rozděluje na části, které spolu vzájemně koexistují. Také se budu zabývat otázkou pohybu duše. Zda je možné, aby se duše pohybovala a pokud ano, tak jakým způsobem pohyb Platón vysvětluje.

Další část mé bakalářské práce se bude zaměřovat na pojetí duše u Aristotela. Vysvětlím, jakým způsobem Aristotelés přiděluje duši veškerým živým bytostem. Pokusím se vymezit jaké druhy duše Aristotelés předpokládá a jak s duší souvisí vnímání pomocí smyslů. Dále je potřeba vysvětlit, jak je Aristotelem vnímán pohyb nebo jestli duše přežívá i po smrti živočicha. Poslední, závěrečná část práce se zabývá komparací obou popsanych koncepcí. Mým úkolem je porovnat obě nauky o duši a vyzdvihnout stejné a rozdílné myšlenky obou koncepcí.

Ve své práci budu vycházet z primárních Platónových spisů, které pojetí duše zmiňují. Jedná se o *Faidros*, *Faidón* a *Ústavu*. Platónské dialogy přeložil a vysvětlivkami popsal František Novotný. Platónovo dílo *Timaos* nebude předmětem mého bádání, protože se v tomto díle odkazuje na duši celého světa a jeho uspořádání. Aristotelova koncepce je podrobně sepsána v díle *O duši*, což bude jeden z primárních zdrojů mé práce, který přeložil Antonín Kříž. Při zpracování přihlédnu k interpretacím sekundárních autorů jako je např. Karel Thein, Andreas Graeser, nebo Zdeněk Kratochvíl. Tito autoři reagují na sepsané koncepce obou myslitelů a komentují jejich myšlenky. Andreas Graeser se snaží dokázat, zda jsou některé teorie pravdivé či nikoliv. Tento titul přeložil Miroslav Petříček.

1 Platón

2 Platónovo pojetí duše

Platón problematiku duše shrnuje v několika částech svých dialogů. Jeho teorie se dá považovat za stěžejní podklad výkladu duše ve filozofii. Základem Platónovo učení je pozice dvou světů, kdy jeden svět je svět současný, skutečný, který je možné vnímat smysly.⁵ Graeser tento svět nazývá světem dění. Současný svět představuje pouze obraz světa druhého. „*Svět bytí existuje mimo čas a prostor a reprezentuje neměnnost a idealitu.*“⁶ Svět bytí představuje řád, idealitu a neměnnost. Tento svět je vzorem pro svět skutečný. Ve světě bytí se nachází ideje, které jsou autorem považovány za vzory skutečných věcí. Dalo by se říci, že tyto ideje udávají vlastnosti jednotlivého druhu věcí.⁷ Jak již bylo řečeno, ve světě idejí se nachází předobrazy skutečného světa a nejvyšší ideu Platón nazývá ideu dobra. „*Idea dobra poskytuje poznávaným předmětům pravdu a poznatelnost.*“⁸ Platón hovoří o dvojím světě, protože věci smyslového světa se mění, ale předobrazy věcí ve světě idejí jsou stálé.⁹ Platón považuje ideu za to nejskutečnější co existuje. Věci, co používáme v reálném životě, jsou myslitelem považovány za pomíjivé. Díky intelektu, rozumu jsme schopni ideje věcí poznávat. Platónův výraz ideje se dá nahradit synonymem druh.¹⁰ Druh zůstává stejný, neměnný a jediné, co se mění jsou jednotlivé exempláře věcí. Věci obsaženy ve světě současném poznáváme pomocí smyslové zkušenosti. Například zrakem jsme schopni tyto druhy rozeznat.¹¹

Platón také určuje vztah mezi idejemi a jednotlivými věcmi. Tento vztah je umožněn díky účasti. Účastí Platón určuje vztahy mezi idejemi a konkrétními věcmi. Zkoumáním vztahů mezi idejemi a věcmi mohl Platón určovat pravdivost spojení. Výrok Theaitétos

⁵ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 177.

⁶ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 177.

⁷ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 182.

⁸ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 208.

⁹ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 177-178.

¹⁰ Kratochvíl, Z.: *Filozofie mezi mýtem a vědou*, s.143.

¹¹ Kratochvíl, Z.: *Filozofie mezi mýtem a vědou*, s.143.

létat je nepravdivý, jelikož neexistuje spojení člověk a létat, tím vlastně zamítá pravdivost tohoto výroku. Filosof se snaží pravdu nalézat potvrzováním nebo vyvracením výroků.¹²

Ve svých dialozích, jejichž části popisují duši, spojuje Platón svět idejí s duší a tělem člověka. V dílech *Faidón*, *Ústava* a *Faidros* se Platón snaží vysvětlit problematiku duše ústy Sokrata. V dialogu *Ústava* se ještě před vysvětlením duše zabývá spravedlností obce, kterou ve své nauce s duší spojuje. Rozebírá zde duši na tři části, které při společné spolupráci tvoří spravedlivou duši.¹³ O spravedlnosti obce i duše nerozhodují žádné speciální vztahy, ale jen vztah státní instituce (obce) k jednotlivým faktorům lidské povahy.¹⁴ Duše i obec obsahuje složku žádostivou, vznětlivou a rozumovou. Pokud u jedince „vyhrává“ rozumová část duše, je možné jej nazývat filosofem. Všechny složky duše rozebírá do větších podrobností a popisuje vztah mezi nimi. V části dialogu *Ústava* je fungování duše připodobňováno k fungování obce. Podle Graesera se Platón nechal řídit mýtem o tom, že byly do duše lidí vloženy tři kovy. Zlato, stříbro a měď. Zlato bylo vloženo do vládců, stříbro do správců a měď do rolníků a řemeslníků.¹⁵ Tento výrok bychom také mohli přirovnat k funkcím jednotlivých občanů v obci. Pokud je duše jedince spravedlivá, je spravedlivá i obec.¹⁶

Následně se Platón snaží vysvětlit nesmrtelnost duše a předkládá důkazy k potvrzení své nauky. V částech všech třech dialogů se hovoří o duši jako o nesmrtelné substanci. Nesmrtelnost duše v dialogu *Ústava* Platón vysvětluje na základě pojmů dobra a zla. Pojmy dobra a zla klade do vztahu duše a těla. Zlo působící na tělo jej dokáže zahubit. Zlo dokáže duši poškodit, ale ne zničit. Duši mohou poškodit pouze špatné morální vlastnosti.¹⁷ Poslední část dialogu popisuje mýtus o nesmrtelnosti duše.

Dalším rozebíraným dialogem je *Faidros*. Sókratés, zde rozmlouvá s Faidrem o bohu Érotovi. „Éros má v tomto dialogu být jako nástroj k nalezení filozofické pravdy.“¹⁸ Stejně tak jako *Ústava* i tento dialog pojímá o trojím rozdělení duše. *Faidros* popisuje život duše ve světě idejí. Duše je popisována v prostoru ještě před vstupem do lidského těla. Následně ji Platón připodobňuje k okřídlenému spřežení a vozataji. Platón

¹² Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 225-226.

¹³ Platón, *De republica*, 435a-435c.

¹⁴ Stocks, J.L.: *Plato and the Tripartite Soul* (online) s. 213, [27. 07. 2022]

¹⁵ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 244.

¹⁶ Platón, *De republica*, 441c4-442c6.

¹⁷ Platón, *De republica*, 610b-611a.

¹⁸ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 222.

líčí božské spřežení, kde jsou poslušní oba koně. Koně jsou zde vylíčení jako krásné, dobré a poslušné, kdežto u lidského spřežení se jeden kůň vymyká a ten je popisován vlastnostmi opačnými. Rozum zde zastupuje vozataje, který vůz řídí. Žádostivost a vznětlivost je připodobňována dvěma koním.¹⁹ Na základě tohoto připodobnění je nauka dále rozváděna. I v tomto dialogu je vysvětlován důkaz o nesmrtelnosti duše na základě pohybu. Duše je považována za hybatele, která pohybuje tělem. Druhá část dialogu *Faidros* je převážně nauka o rétorice. Druhá část dialogu spojení s duší jen částečně naznačuje. Tvrdí, že aby člověk mohl sepsat nádhernou řeč, musí znát všechny složky duše.²⁰ Tak jako všechna velká umění potřebuje i rétorika zkoumání o přirozenosti.²¹

Jako poslední rozebíraný Platónův dialog jsem zvolil *Faidón*. V tomto dialogu se Sókratés ocitá na sklonku života. Předtím, než je Sókratovi podán jed boležlav, vysvětluje, že myslitelé se smrti bát nemusí, jelikož po smrti jsou filozofové schopni dosáhnout nejvyššího dobra.²² Na rozdíl od předchozích dialogů *Faidón* vysvětluje nesmrtelnost duše na základě mravních činů člověka. Když se člověk za života chová dobře a následuje rozum, tak jej v posmrtném životě čeká dobro. Duše je zde vnímána z hlediska transcendentálního, jelikož přežívá mimo tělo a následně se do něj vrací zpět.²³ Na základě této teorie Sókratés vysvětluje vznik věcí ze svého protějšku. Věc, která se stává větší musela být dříve menší a naopak. Rozdíly, které jednotlivé věci mají se nazývají protiklady. Existuje několik druhů protikladů. Jak jsem již zmínil, jedná se např. o větší a menší. Protiklad života a smrti je považován za jiný druh protikladu. Chci tím říci, že může být jen živý a neživý a žádná jiná třetí možnost neexistuje.²⁴ Tato teorie, podle Platóna, popisuje vznik života a smrti. Tím, že se stěhuje duše z těla do těla, také vysvětluje pohyb duše. Tělo je v tomto dialogu autorem převážně kritizováno. Duše vdechuje tělu život. Stejně jako ve *Faidru*, tak i zde je duše stahována k zemi, jen s tím rozdílem, že zde jej táhnou mravní úkony člověka. Tento dialog také podrobně popisuje svět idejí a jak se na něj duše rozpomíná. Rozpomíná se na něj pomocí rozumu a díky tomu se jedinec dokáže učít.²⁵

¹⁹ Platón, *Faidros*, 246a2-246d3.

²⁰ Platón, *Faidros*, 271c11-271d7.

²¹ Thein, K.: *Přirozenost duše a Přirozenost celku v dialogu Faidros*, (online) [20. 03. 2022].

²² Platón, *Faidón*, 64a-64b.

²³ Platón, *Faidón*, 80d4-81e.

²⁴ Connolly, T.: *Plato: Phaedo*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [26. 07. 2022].

²⁵ Platón, *Faidón*, 71b-73c

2.1 Složky duše

2.1.1 Žádostivost

Jak již bylo výše zmíněno, Platón rozděluje duši na tři části. Vysvětlení těchto částí podává v dialozích *Ústava* a *Faidros*. Tyto dialogy budou nyní předmětem mé práce. Aby Sókratés mohl určit složky duše, potřebuje rozlišit, jestli se například rozumová složka liší od žádostivé a vznětlivé. Nejprve vysvětluje žádostivost na základě potřeb. Žádosti se vztahují k předmětu, který má povahu žádosti. Předmětem se pokoušíme potřebu uspokojit. „*Žádostivost je považována za nerozumnou složku duše, společnicí všech žádostí a rozkoší.*“²⁶ Za základní žádost je Platónem považována žízeň a hlad. Pokud je jedinec hladový, jeho žádostí je hlad, pokud je žíznivý, tak je to pití. Můžeme žádostivost vnímat jako část duše, která nás pomocí žádostí nutí k pohybu. Můžeme uvést příklad žíznivého zvířete, které se žene za vodou, aby potřebu ukojilo. Tímto příkladem bychom mohli říci, že žádostivost dokáže živočicha také motivovat k pohybu. V části dialogu *Ústava* je žádostivá složka duše přirovnávána k duši, která „miluje peníze“. Milovník zisku neboli žádostivý člověk je zaujat jen láskou a rozkošemi a k uspokojení těchto žádostí slouží peníze.²⁷

Žádostivost je také dobře vysvětlena v dialogu *Faidros*. Sokratovo dvojí spřežení jež je vysvětlené výše považuji za základní teorii pro rozdělení duše. Koně, jakožto nižší mohutnosti, zastupují žádostivost a vznětlivost. Žádostivost je zde považována za mohutnost, která odporuje vozatajovi. V tomto případě se jedná o žádostivost, která svými činy odporuje rozumu.²⁸

2.1.2 Vznětlivost

Mezi další část duše patří vznětlivost. Druhá složka duše byla zprvu považována za společnicí žádostivosti, ale následně Sókratés tvrdí, že se vznětlivost staví na stranu rozumu.²⁹ I když se staví na stranu rozumu, neznamená to, že je rozumem samotným. Aby Sókratés tuto tezi potvrdil udává příklad na narozeném dítěti, které se při narození rodí s vznětlivostí, ale s rozumem nikoliv.³⁰ Dále je vznětlivost v *Ústavě*

²⁶ Platón, *De republica*, 439d7-8.

²⁷ Platón, *De republica*, 580d9-581d2.

²⁸ Platón, *Faidros*, 244b6-245b1.

²⁹ Platón, *De republica*, 441e2-5.

³⁰ Platón, *De republica*, 440e7-441b1.

popisována jako milovnice vítězství a cti. Jelikož člověk pomocí této mohutnosti dosahuje cti a vítězství. V tomto dialogu se Sókratés o vznětlivosti zmiňuje jen krátce. Nelze říci, že jsou žádostivost a vznětlivost negativní složky duše. Pokud jsou v souladu s rozumem jsou považovány za spravedlivé.³¹ Podobný příklad můžeme nalézt v dialogu *Faidros*, kde je vznětlivá složka popsána jako jeden z koní okřídleného spřežení. Tento kůň poslouchá rozkazů, ale je tahán zpět kvůli druhému koni (žádostivosti).

2.1.3 Rozum

Jak již bylo výše zmíněno, rozum je v dialogu *Faidros* připodobněn k vozatajovi, který se snaží spřežení kočírovat. Stejně jako v *Ústavě* tak i v tomto dialogu rozum zastává vedoucí úlohu duše. Rozum se snaží krotit ostatní složky duše. Vozataj se pokouší udržet spřežení na okraji nebeské sféry, aby byla duše schopná vidět všechna jsoucna. Kvůli mohutnostem, které jsem probíral výše, to není možné udržet dlouho. Rozum je také rozebírán v dialogu *Faidón* jako nástroj k pravdivému poznání. Rozumové poznání dokáže milovníka moudrosti přesvědčit, že je tělo jen schránkou, která, jedinci brání nahlédnout do světa idejí.³² I když je v díle tělo v podstatě kritizováno, rozumová složka duše je s tělem provázána. Někteří autoři tvrdí, že se rozum zvětšuje s menším tělesným propojením. Rozumová aktivita je nejlepší mimo tělesnou schránku.³³

Dílo *Ústava* také hovoří o principu duše, který dokáže nastolit „mír“ ve všech složkách duše. Tento princip je popisován jako spravedlnost. Spravedlivá obec je spravedlivou tehdy, pokud jsou spravedlivé i všechny součásti duše. Tím má autor na mysli spolupracující koexistenci jednotlivých složek v duši. Tyto složky spolupracují právě díky rozumu, intelektu. Spravedlností člověk dosahuje dobré duše a dobré obce. Díky spravedlnosti je možné udržet jednotu obce stejně tak jako jednotu duše. Pokud se jedna složka snaží převzít moc nad ostatními, jedná se o nespravedlnost.³⁴ Graeser o spravedlnosti tvrdí, že: „*O spravedlnosti tedy člověk neusiluje kvůli ní samé, nýbrž kvůli jistým důsledkům.*“³⁵ Z pohledu Graesera můžeme spravedlnost vnímat jako nástroj k dobrému žití.

³¹ Platón, *De republica*, 441d9-442b2.

³² Platón, *Faidón*, 65a2-65c7.

³³ Broadie, S. *Soul and body in Plato and Descartes* (online) s. 303, [27. 07. 2022].

³⁴ Platón, *De republica*, 444d-444e.

³⁵ Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 244.

2.2 Vztah duše a těla, konflikt mezi nimi

V částech dialogů *Faidros* a *Ústava* byl řešen konflikt mezi mohutnostmi duše, kdežto v dialogu *Faidón* se nachází převážně konflikt mezi tělem a duší. Podle mého názoru je v tomto dialogu tělo převážně kritizováno. Platón ve *Faidónu* popisuje obyčejného člověka jako jedince, který převážně pečuje o své tělo, ale nikoliv o svou mysl. Dalo by se říct, že jej zajímá pouze tělesná schránka, ale stav duše nikoliv. Naopak filozof je zde popisován jako stroze oblečený muž, který odmítá veškeré rozkoše a slasti. „*mudrc se zcela nestará o rozkoše, které tělo přináší.*“³⁶ Mudrc se snaží pečovat o svou duši a tělo nechává „zanedbané“. Duše je veškerou tělesností klamána a kvůli těmto tělesným klamům není duše schopna se přiblížit ke světu idejí. „*Tělo vyrušuje a nenechává duši nabýti pravdy a moudrosti, kdykoli je s ním duše ve spolku.*“³⁷ Sókratés považuje tělo za největší zlo, jelikož mu přisuzuje i války, konflikty a rozbroje.³⁸ Když Platón, skrz Sókrata, hovoří o tělu a duši, přirovnává je k viditelnému a neviditelnému. Neviditelná duše ovlivňuje viditelné tělo, ale zároveň působící tělo duši zavléká do situací, které nesouvisí se stejností.³⁹ Podle mého názoru tím Platón chce říci, že je duše za každé situace stejná, kdežto tělo se mění. Nutnost Platónovo oddělení duše od těla spočívá v nabývání intelektu. Tvrdí, že duše je nejčistším druhem poznání, které je možné získat pouze před narozením jedince a tím pádem před příchodem duše do těla.⁴⁰

2.3 Pohyb a nesmrtelnosti duše

Platónův dialog *Faidros* také zastává nesmrtelnost duše na základě pohybu. Již ze začátku Platón tvrdí, že je duše nesmrtelná, protože se neustále pohybuje. Duši je přisuzován neustálý pohyb. Ona je hybatelem ostatního, zdrojem a počátkem pohybu. „*Když pak se ukázalo nesmrtelným, co se pohybuje samo od sebe, nebudeme se osýchati říci, že právě to je podstata a smysl duše.*“⁴¹ Sókratés srovnává tělo a pohyb.

³⁶ Platón, *Faidón*, 65a6-7.

³⁷ Platón, *Faidón*, 66a4-5.

³⁸ Platón, *Faidón*, 66c3-4.

³⁹ Platón, *Faidón*, 79b1-79c5.

⁴⁰ Broadie, S. *Soul and body in Plato and Descartes* (online) s. 302-303, [27. 07. 2022].

⁴¹ Platón, *Faidros*, 245e3-5.

Tělo, jemuž je zvenku dodáván pohyb je bezduché. Pokud je tělu dodáván pohyb zevnitř, jedná se o oduševnělé tělo. Platón se domnívá, že vnitřní pohyb je možný pouze pomocí duše, která se pohybuje sama od sebe.⁴²

Ústava pojem nesmrtnosti líčí z hlediska zkoumání pojmů dobra a zla. Tyto pojmy úzce souvisí s nesmrtností duše. „*Zlé jest, co všechno ničí a kazí, co však zachovává a podporuje, dobré.*“⁴³ Každou věc sužuje zlo, které ji postupně ničí. Zlo se může dostat k duši i k tělu. Tělo sužuje například nemoc. Platón tvrdí, že duše má také své zlo, jenže toto zlo není schopné duši zcela zničit. Duše nemůže být zničena zlem těla, protože duše nemůže být zničena přičiněním cizí špatnosti.⁴⁴ Smrtící rána dokáže zahubit tělo, ale nedokáže zahubit duši. Porušit, nikoliv zničit, ji dokáže jedině nespravedlnost, zbabělost a nevědomost. Morální špatnost je jediná možnost, jak může být duše špatná. „*Nuže, když není duše ničena žádný, kazem, ani vlastním ani cizím, patrně, že jest to nutně cosi vždy jsoucí, a jestliže vždy jsoucí, tedy nesmrtelné.*“⁴⁵ Tímto výrokem Platón znovu dokazuje nesmrtnost duše. Dialog *Faidón* popisuje duši jakožto nesmrtelnou substanci, která po oddělení od těla odchází do Hádu a následně se do těla zase vrací. Sókratés vysvětluje, jak duše žije před tím, než se dostane do těla a také po jeho smrti.⁴⁶ Předtím než se duše dostane do tělesné schránky nabývá intelektu. Duše je považována za nejčistší druh poznání právě díky tomu, že před narozením jedince získáváme veškeré poznání.⁴⁷

2.3.1 Učení

V díle *Faidón* se hovoří o vztahu reálného světa a světa idejí. Kde svět idejí, jak již bylo řečeno výše, je předobraz reálného světa. Za předpokladu, že existuje svět idejí musí existovat i duše mimo tělo. Pomocí duše, žijící mimo tělo ve světě idejí a následném vstupu do těla, jsme schopni učit se. Sókratés uvádí, že jsme schopni se učit pomocí rozpomínání se na svět idejí. Jako důkaz popisuje lidi, kteří i když nejsou znalí v určitém vědním oboru, ale pokud se dobře ptají, tak nalézají správnou odpověď. Tím má nejspíš na mysli, to, že pokud znají správnou odpověď museli se nauku daného

⁴² Platón, *Faidros*, 245c6-246a1.

⁴³ Platón, *De republica*, 608e3-4.

⁴⁴ Platón, *De republica*, 608d10-610a7.

⁴⁵ Platón, *De republica*. 610c10-611a2.

⁴⁶ Platón, *Faidón*, 80a10-80e.

⁴⁷ Broadie, S. *Soul and body in Plato and Descartes* (online) s. 302-303, [27. 07. 2022].

tématu někde naučit. Vzhledem k tomu, že lidská duše získává nejvíce rozumu, když není v těle (viz rozum), lze z toho vydedukovat, že se jedinec informace dozvěděl skrz duši mimo své tělo. Můžeme říci, že se jedinec informace dozvěděl ve světě idejí a při „vstupu“ duše do těla se na jednotlivé informace rozpomíná. Rozpomínání (anamnesis) neboli učení je popisováno na základě podobných, ale i nepodobných věcí. Při působení smyslů na určitý předmět se člověku v mysli vyjeví i předmět, který s poznávaným předmětem nesouvisí. Pokud se v mysli objeví předmět, který nesouvisí se smyslovou zkušeností, znamená to, že jsme museli informaci o nepodobném předmětu nabýt před narozením.⁴⁸ Aby Platón dokázal teorii o rozpomínání se na objekty, které nesouvisí s poznávaným, popisuje milence užívajícího lyru. Pokud si jednotlivec vzpomene na lyru, okamžitě si vybaví i hochu, který ji používá.⁴⁹

Jak již bylo řečeno výše, tak mohou být poznávané věci podobné i nepodobné. Pokud se jedná o věci stejné nebo podobné, vlastní ideu stejnosti. Sókratés tvrdí, že stejné a podobné věci, které jsme nyní schopni vnímat, poznáváme jen díky stejnosti, která je obsažena ve světě idejí. Stejnost, tak jako duše, zde byla ještě předtím, než lidské smysly byly schopny tyto vlastnosti vnímat. Sókratés vysvětluje, že vnímáme vlastnosti různých věcí, ale za předpokladu, že jsme nabyli schopnost rozlišovat již před narozením. Při narození jedince všechno, co jsme nabyli zapomínáme a rozpomínáme se na ně učením a vnímáním počitků.⁵⁰

2.4 Vznik z opačného

Platón v dialogu *Faidón* popisuje vznik věcí. Můžeme říci, že nevznikají jen objekty, ale také život (duše). „*Duše tam žijí, když odsud přijdou, a zase sem opět přicházejí a opět vznikají z těch, kteří zemřeli.*“⁵¹ Tím Platón naznačuje, že vše, co vzniká, vzniká z opačného. Jako důkaz uvádí, že když se něco zmenšuje tak z něčeho většího, ze silnějšího se stává slabší a spravedlivější se stává z nejspravedlivějšího. Nyní je potřeba si položit otázku: Jakým způsobem vznikají věci z opačného? Na tuto otázku Platón odpovídá dvojím vznikem. Prvním příkladem vznikání Sókratés určuje vznik od jednoho k druhému. Opačným způsobem se vznikání ubírá též, a to od druhého zpět

⁴⁸ Connolly, T.: *Plato: Phaedo*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [26. 07. 2022].

⁴⁹ Platón, *Faidón*, 72e9-74d.

⁵⁰ Platón, *Faidón*, 75c3-76c10.

⁵¹ Platón, *Faidón*, 69c3-5.

k prvnímu. Platón se nechal inspirovat naukou od Hérakleita, jehož protiklady byly bdící a spící nebo mladé a staré.⁵² Pokud znovu uvedu příklad zmenšování z něčeho většího, jedná se o ubývání a v opačném případě věc přibývá. „V každé dvojici je vzájemný poměr vznikání.“⁵³ Z opačného vzniku Sókratés odvozuje i život a smrt. Má na mysli, že z živých vznikají mrtví a naopak. Platón tento proces nazývá ožívování. Aby mohlo dojít ke vzniku živého z mrtvého musí duše někde přebývat po dobu, kdy je tělo mrtvé. Duše, jež ještě není v lidském těle přebývá v Hádu.⁵⁴ Podle Platóna věci vznikají pomocí „kruhu zrození“. Jedná se o vznik prvního pomocí druhého a následně vznik druhého za pomoci prvního. Kdyby vznikání probíhalo na základě přímky neexistoval by vznik prvního za pomoci druhého, ale stálý stav vznikání nebo zanikání. „Kdyby už trvalo mrtvo v tomto stavu a opět neoživovalo, je nutno soudit, že by bylo nakonec všechno mrtvo.“⁵⁵ Výše bylo řečeno, že vše vzniká z opačného. „Shodli jsme se tedy, pravil Sókratés, naprosto v tom, že opak nikdy nebude opakem sám sobě.“⁵⁶ Aby tento výrok dokázal udává ve svém díle *Faidón* příklad ohně a sněhu. Pokud bude sníh zahřátý, už nikdy nebude sněhem, ale ustoupí nebo zanikne. To samé platí i o ohni, kterému když přidáme chlad, tak zanikne.⁵⁷

2.5 Mýty o posmrtném životě duše

Jak již bylo výše zmíněno, tak duše, která nežije v těle se dostává do Hádu, tato kapitola popíše, jak je Platónem vnímán život duše mimo tělesnou schránku. Již výše jsem se zmínil o tom, že lidé, kteří nepečují o krásu svého těla jsou filozofové. Těchto filozofů nebývá mnoho, jelikož tělo způsobuje mnoho strastí a konfliktů a kvůli těmto konfliktům, již nezbyvá na filozofii dostatek času. Člověk, jehož žádostí je poznat pravdu se musí od těla odloučit. Jediné možné odloučení duše od těla je smrtí. Člověk ve spojení s tělem není schopen poznat pravdu, to Platón vysvětluje tak, že buď žádné poznání není nebo je možné až po oproštění od těla. Sókratés smrt demonstruje jako cestu za lepším životem. Cesta k poznání dobra. Obyčejný člověk, který je na sklonku svého života se o svůj život strachuje. Pro filozofy je to jediná cesta, jak dosáhnout

⁵² Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*, s. 239.

⁵³ Platón, *Faidón*, 71b9.

⁵⁴ Platón, *Faidón*, 71a1-72a1.

⁵⁵ Platón, *Faidón*, 72c6-8.

⁵⁶ Platón, *Faidón*, 103c5-6.

⁵⁷ Platón, *Faidón*, 103c-103d.

skutečného poznání.⁵⁸ Dále Sókratés hovoří o koloběhu života. Duše, která opustí tělo a vstoupí do Hádu, se může vrátit zase zpět do těla. Aby udal příklad krásné smrti, přirovnává jej ke zpěvu labutí. Labutě totiž zpívají těsně před smrtí nejkrásněji, protože předpokládají, že po smrti nastává něco krásného.⁵⁹ Pokud se člověk zabývá filozofií, dalo by se říct, že se připravuje na smrt.

Podle Platóna se duše, která po smrti odchází, dostává do Hádu. Každá duše si poté může volit další život. Duše, která celý život "krmila" žádosti těla a starala se o něj, nemůže vstoupit do světa idejí neposkvrněná, jelikož je stahována tělesností a nepovznese se k pravému rozumu.⁶⁰ Sókratés vysvětluje nauku, která ukazuje, že se duše nemusí dostat do světa idejí. Pro duši je klíčový lidský život. Pokud člověk žil zlý život, tak se duše při reinkarnaci dostává do těla tvora, který vlastnostmi odpovídá předešlému životu člověka. Platón uvádí, že se duše může dostat do všech tvorů, ale i zpět do člověka. Životy těchto lidí jsou provázeny špatnými činnostmi oslavující těla a bez filozofie a rozumu. Myslitel se zabývá pouze rozumem, projevuje svůj život ctností a spravedlností, a proto mu náleží přiblížit se rodu bohů.⁶¹

V *Ústavě* se nachází mýtus o duši. Duše, která se dostala do Hádu se při návratu na svět volí svého Daimona. Následně si losuje pozemský život, který na zemi prožije. Jedinec si mohl vylosovat lidský, ale i zvířecí život. S těmito volbami také souvisely vlastnosti jedinců. Duše si mohla vybrat život tyрана, chudáka, ale i naopak silného, bohatého a krásného muže. Pokud se do Hádu dostala zlá duše, byla následně potrestána. Podle mýtu se nečestná duše dočká trestu, a to desetinásobku každé křivdy, kterou člověk za život svým jednáním způsobil. Dále si duše, které nebyly trestány, losovaly svůj další lidský nebo zvířecí život.⁶²

⁵⁸ Platón, *Faidón*, 68c7-69a1.

⁵⁹ Platón, *Faidón*, 85a3-85a8.

⁶⁰ Platón, *Faidón*, 81b1-81d5.

⁶¹ Platón, *Faidón*, 81e1-82b6.

⁶² Platón, *De republica*. 617e-619a.

3 Aristotelés

3.1 Metody zkoumání duše a její problematika

Aristotelés v některých tématech vychází z nauk svého učitele. V jiných naukách svého učitele odmítá a jeho myšlenky kritizuje. Svoji nauku aplikuje na duši a tělo, ale pohlíží na ně z přírodovědeckého a psychologického hlediska. Této problematice věnoval spis *O duši*, který můžeme považovat za biologicko – psychologický spis spojený právě s výkladem duše všech živých bytostí. Toto dílo popisuje duševní a tělesné funkce všech živých bytostí, ale zaměřuje se převážně na člověka a jeho duševní činnosti. Při vysvětlování nauky o duši Aristotelés pracuje s názory starších myslitelů a pokouší se jejich názory buď potvrdit nebo vyvrátit.

Platónův žák vysvětluje vztah duše a těla na základě látky a formy. Aristotelův hylémorfismus je možné považovat za základní nauku duše a těla, jakožto jednoho. Jelikož spojuje tělo a duši v jedno, znamená to, že duše jako forma a tělo jako látka jsou na sobě nějakým způsobem závislí. „*Duše je první skutečností přírodního těla, které má v možnost život.*“⁶³ Tímto výrokiem říká, že je duše podstata pro určité jedno tělo. Hylémorfismus je Aristotelem znázorněn na oku umístěném v těle. Tvrdí, že hmota oka pracuje společně s ostatními částmi těla a nervovými spojeními, které můžeme chápat jako hmotu (hylé). Konečný účel oka můžeme považovat za formu (morfé). Oko může vidět pouze za předpokladu, pokud dojde ke spojení látky a formy oka.⁶⁴ Pokud by látka zanikla, nejednalo by se o oko jako o orgán živé bytosti, nýbrž jen o např. vytesané do zdi. Aristotelés určuje vztah formy a látky jako vztah celku. V případě, že se jedná o živou bytost není možné oddělit formu od látky. Tím je dokázáno, že se duše nedá oddělit od těla.⁶⁵

Duše je v tomto spise vnímána jako princip, který určuje život. „*Vždyť duše jest jakoby počátek živých bytostí.*“⁶⁶ Veškeré vlastnosti pocházející z duše nemohou být odloučeny od tělesné schránky. „*Duše je formující energie živého těla.*“⁶⁷ Na rozdíl od

⁶³ Aristotelés, *De Anima*, 412a28-29.

⁶⁴ Boylan, M.: *Aristotle: Biology*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [25. 07. 2022].

⁶⁵ Aristotelés, *De Anima*, 412b-413a10.

⁶⁶ Aristotelés, *De Anima*, 402a6-7.

⁶⁷ Kratochvíl, Z.: *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 166.

svého učitele, nepovažuje duši za nesmrtelnou. Duše vzniká při narození jedince a umírá při jeho smrti. Aristotelés rozlišuje duši na tři druhy: rostlinná, živočišná a myslící. Ke každému druhu přisuzuje mohutnosti, kterými se liší jedna od druhé.⁶⁸ Celkově se v duši nalézají čtyři mohutnosti: vyživování, vnímání, myšlení a pohyb. Duše rostlinná obsahuje jedinou mohutnost a tou je vyživování. Živočichové jsou také obdařeny vyživovací mohutností, ale liší se od rostlin tím, že mají navíc schopnost vnímání a pohyb. Duše myslící je navíc obdařena schopností myslet.⁶⁹ Jak již bylo výše zmíněno, myšlení je mohutnost, která je přisuzována jen lidem. Narozdíl od smyslového vnímání, pomocí rozumu vnímáme obecniny. K myšlení člověku pomáhá obrazivost a rozum. Aristotelés rozum rozděluje na činný a trpný. Činný rozum se vztahuje k pojmům a trpný rozum je provázaný se smysly (viz myslící mohutnost).⁷⁰ Myslíci a vnímavá mohutnost jsou provázány s pohybem živých bytostí. Bytosti s vnímavou a myslící mohutností se pohybují nějakým účelem (shánění potravy).

Platón přisuzoval duši pohyb. Sama duše měla být schopna hýbat tělem. Aristotelés odmítá nauky o pohybu duše svých předchůdců. Otázka pohybu ve spise *O duši* je vnímána ve vztahu předmětů k prostředí. Jeden předmět se jeví vůči tomu druhému v klidu. Veškerý pohyb se děje v nějakém místě. Aristotelés rozlišuje čtyři druhy pohybu: změna místa, změna vlastnosti, přibývání a ubývání. Duše by měla být schopna se pohybovat buď jedním nebo všemi druhy. Aristotelés tvrdí, že pohyb je způsoben duší, ale zaznamenáváme ho skrz tělo. Pohyb je způsoben myšlením a vůlí, což jsou složky, které se nalézají v duši.⁷¹

Aristotelés tedy rozlišuje druhy duše na základě mohutností, ale také dělí živé bytosti na základě počtu smyslů, kterými jsou živé bytosti schopni vnímat. Vnímání je součástí duše živočišné a myslící. Vnímání směřuje k jednotlivým věcem a k tomu abychom mohli vnímat potřebujeme předmět, který vyvolá funkci vjemu a smysl, kterým je jednotlivý předmět vnímán. Živočichové mohou mít i jeden smysl, který je nezbytný k přežití a tím je hmat. Hmat je pro živočichy nepostradatelný, tedy neoddělitelný od duše.⁷² Člověk je obdařen všemi smysly. Stejně tak jako živočichové i člověk je obdařen hmatem, ale má navíc, čich, zrak, sluch a chuť. Někteří živočichové mohou mít více smyslů, které slouží k lepší orientaci v prostředí.

⁶⁸ Kratochvíl, Z.: *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 166.

⁶⁹ Aristotelés, *De Anima*, 413b1-413b13.

⁷⁰ Aristotelés, *De Anima*, 428b27-429a29.

⁷¹ Aristotelés, *De Anima*, 406a12-407a20.

⁷² Aristotelés, *De Anima*, 414b3-414b19.

3.2 Mohutnosti duše

Aristotelovo dělení mohutností mezi všechny živé bytosti bychom mohli považovat za možný rozcestník, který by mohl určovat, jak jednotlivé živé bytosti postupují v přírodě. Chci tím, říci, že čím je bytost vyspělejší, tím více mohutností vlastní. Vrcholem tohoto rozcestníku je člověk. Z předchozí kapitoly víme, že Platónův žák rozlišuje tři druhy živých bytostí. Rostliny, živočichy a lidi rozlišuje na základě jejich mohutností (viz výše). Nyní se pokusím jednotlivé mohutnosti vysvětlit.

3.2.1 Vyživovací mohutnost

Již výše jsem se zmínil o tom, že je Aristotelem duše rozlišována na tři druhy. Vyživovací mohutnost je považována za první a nejobecnější mohutností. Vyživovací duši mají všechny živé bytosti, jelikož je považována za základ určující život. Úkolem živých bytostí s vyživovací mohutností je vyživovat a plodit další jedince téhož druhu. Mohutnosti, které jsou v přírodních tělech jsou nástrojem pro duši, to samé platí i pro mohutnost vyživovací. Rostlina vlastní vyživovací mohutnost, díky které je schopna se rozmnožovat a pohybovat. Jelikož se jedná o jedinou mohutnost, která je rostlině přisuzována, musí být nutně neoddělitelná od těla.⁷³

Pokud hovoříme o duši vyživovací, musíme také pojednat o potravě. Duši je tělo podněcováno k aktivitě, ale bez potravy to z dlouhodobého hlediska není možné. Potrava udržuje živou bytost při životě a pomáhá jedinci v rozvoji. Vyživování má vliv na velikost a délku života rostliny. Jako příklad můžeme uvést strom. Pokud bude strom dobře vyživován, bude vysoký, odolný povětrnostním podmínkám a bude déle žít. Strom, stejného druhu, který bude mít nedostatek výživy bude mít vlastnosti opačné.⁷⁴ Autor ve svém spise rozděluje vyživování na tři části. Složka vyživovaná je živé tělo, prostředek vyživování je přijímaná potrava „*U jednoduchých těles zpravidla jedno vyživuje a druhé je živeno.*“⁷⁵ Aristotelés považuje vyživovací a plodící mohutnost za jedno a to samé. Vyživovací a plodící mohutnost spolu úzce souvisí, protože kdyby nebyla prvotní vyživovací mohutnost nemohlo by docházet k další reprodukci jednotlivých druhů.⁷⁶ Nedošlo by k dalšímu pokračování rodu živočicha.

⁷³ Aristotelés, *De Anima*, 415a23-415b27.

⁷⁴ Boylan, M.: *Aristotle: Biology*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [25. 07. 2022]

⁷⁵ Aristotelés, *De Anima*, 416a28-29.

⁷⁶ Aristotelés, *De Anima*, 416a19-416b23.

3.2.2 Vnímavá mohutnost

Vnímavou mohutností se odlišují zvířata a lidé od rostlin. Vnímání je zprostředkováno skrze smysly. Živočichové mohou mít několik smyslů, skrze které vnímají okolní prostředí. Pomocí vnímání jsou také schopni lépe shánět potravu. K lepšímu získávání potravy mají živočichové uzpůsobené tělo. Pro lepší získání potravy mají také vyvinuté smysly, které jim umožní lépe získávat potravu (viz smysly).⁷⁷

Aristotelés vnímání vysvětluje jako přijetí podoby určitého předmětu bez jeho hmoty. Aby tento výrok lépe vysvětlil, udává příklad s prstenem, který má obtisknutý znak prstenu ve ztuhlém vosku. Vosk dostává znak prstenu, jeho podobu, ale bez železa či zlata, tedy bez hmoty prstenu.⁷⁸

Pokud se budeme zabírat vnímáním u člověka, tak můžeme říci, že člověk, který poznává svými smysly je schopen poznat svět takový jaký je doopravdy.⁷⁹ Také bychom mohli vnímání popsat jako změnu vlastnosti určitého podnětu. Při vnímání smysly, vnímáme různé vlastnosti objektů, které na orgán vjemu působí (viz níže). Vnímání nevzniká jen ve smyslech, ale i v předmětu, kterým je daný smysl drážděn. Vnímání existuje jako možnost i jako skutečnost. Pokud udáme příklad s myšlením, tak jedinec, který myslí v možnosti, je schopen přemýšlet (vnímat). Myšlením ve skutečnosti jedinec skutečně přemýšlí a pojmy konkrétně zná.⁸⁰ Dalo by se říci, že tento způsob vnímání přechází v myšlení, což je mohutnost, která je přisuzována člověku.

Člověk má spojené vnímání s příjemným a nepříjemným pocitem. Příjemnému přitakává nepříjemný odmítá.⁸¹ U člověka je popisována schopnost poznávání, tato schopnost je připodobněna vnímání, jen s tím rozdílem, že vnímání autor zobecňuje na všechny živočichy, kdežto poznávání je přisuzováno jen člověku. Živočich dokáže poznávat (vnímat) pouze skrze své smysly, kdežto člověk dokáže poznávat i pomocí rozumu. Veškeré duševní činnosti včetně myšlení a poznávání prochází skrz duši. Aristotelés zde duši popisuje jako nástroj nástrojů. Pro lepší pochopení autor udává příklad s kamenem. Kámen v duši nenajdeme, ale tvar kamenu ano. Tvar kamenu je zde popisován jako vjem v mysli. Aristotelés tyto vjemy nazývá představami. Kdykoliv člověk přemýšlí musí u toho používat i představy.⁸²

⁷⁷ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s. 144.

⁷⁸ Aristotelés, *De Anima*, 424a17-28.

⁷⁹ Hloch, R.: *Dvě Aristotelovy teze o smyslovém vnímání*, (online) s. 7, [28. 04. 2022].

⁸⁰ Aristotelés, *De Anima*, 416b31-417b2.

⁸¹ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s. 138.

⁸² Aristotelés, *De Anima*, 431b20-432a11.

3.2.3 Myslíci mohutnost (rozum)

Člověk je považován za nejvíce vyvinutou živou bytost v přírodě. Mimo rozumu je člověku přisuzována představivost a také porozumění. O rozumu (nús) bychom mohli říci, že se jedná o mohutnost, která popisuje funkce lidského myšlení. Jak již bylo několikrát zmíněno, tak lidská bytost obsahuje všechny tři mohutnosti. Vnímavá mohutnost je s mohutností myslící úzce provázána. Mám tím na mysli, že jedinec může „vidět, že vidí“. To se uskutečňuje díky smyslovému vnímání a díky vědomí, které můžeme zařadit do myšlení.⁸³

Aby Aristotelés rozlišil rozum a vnímání, tak uvádí příklad na smyslech. Pokud je předmět položen na čidlo smyslu, není možné jej poznat. V případě rozumu si jednotlivec předmět lépe vstíjí.⁸⁴ Při myšlení je ovlivněno i lidské tělo. Například, když pomyslím na nepříjemnou situaci, rozbuší se mi srdce.⁸⁵ Aristotelés zprvu člení myšlení na rozumné a nerozumné. Nerozumná složka souvisí s touhami (žádostivost). Tato složka se utváří jako první a postupem se rozvíjí složka rozumová. Karel Thein to uvádí na příkladu narozeného dítěte. Narozené dítě má hned po narození touhu, vůli, ale chybí mu rozum. Tento příklad je také použit při vysvětlování žádostivosti v Platónově pojetí. Žádost směřuje za nějakým účelem a vztahuje se k začátku praktického rozumu.⁸⁶

Dále je rozum rozdělován na činný a trpný. Činný rozum se vztahuje k pojům. Tento rozum vnímá předměty v možnosti, které se stávají skutečnými. Činný rozum se projevuje v myšlení věcí, jakožto pojmů, které utkví v lidské mysli. Tím chci říci, že činný rozum chápe věci takové, jaké skutečně jsou. Podnětem činného rozumu je skutečná činnost. Aristotelés udává příklad světla a barev. Barva je skutečná tehdy, když na ni bude světlo působit. Pokud světlo nepůsobí je barva jen možností. Jak již bylo několikrát řečeno, není možné oddělit duši od těla. Aristotelés se, ale domnívá, že činný rozum je jediná mohutnost, kterou je možné od těla oddělit. Což by předpokládalo nesmrtelnost duše, ale podle mého názoru se jedná o metafyzické hledisko. Většinou ve svých výrocích popírá nesmrtelnost duše (viz duše a tělo). Aristotelés považuje trpný rozum za pomíjivý. Trpný rozum je v díle *De Anima* popisován jako rozum, kterým jedince teoreticky přemýšlí a uvažuje, zda jsou jednotlivé věci příjemné nebo

⁸³ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s. 162-168.

⁸⁴ Aristotelés, *De Anima*, 429a21-429b6.

⁸⁵ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s. 238.

⁸⁶ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s. 232-233.

nepříjemné. Podle Aristotela můžeme teoretický rozum považovat za počátek myšlení.⁸⁷

Duše myslící funguje také pomocí představ. Představa je Aristotelem vnímána jako vjem pro myšlení. Pomocí představy můžeme určit, zda tento druh vjemu odmítneme nebo přijmeme. Záleží na tom, zda se nám představa jeví libá nebo nelibá, podle toho je myšlením buď odmítána nebo přijímána. Představu můžeme vnímat jako vjem, který je závislý na čase. Abych to lépe vysvětlil uvedu příklad. Pokud smyslem vidím pochodň, která se pohybuje, usoudím, že se držitel blíží. Pomocí představ, které fungují jako „zrak v duši“ zohledním budoucnost vzhledem k přítomnosti. A podle toho, zda je budoucnost libá nebo nelibá, jedinec se této situaci vyhýbá nebo ji přijímá už v přítomném čase.⁸⁸

Na základě představivosti můžeme také zmínit možnost si vstípit vjemy, které již nejsou předmětem našeho vnímání. Po smyslovém vnímání daného předmětu se dokáží v mysli uchovat představy vnímaného předmětu i když je předmět odstraněn z čidla smyslu.⁸⁹

3.3 Pohyb duše

Pohybu se Aristotelés ve spise *De Anima* věnuje podstatně méně. Aristotelovi předchůdci se domnívali, že bytost oduševnělá se liší od neoduševnělé právě pohybem.⁹⁰ Jiní tvrdili, že není nutnost, aby se to, co tvoří pohyb samo pohybovalo. „*Pohyb se vyskytuje tehdy, když se uskutečňuje možné, ne dříve a ne později.*“⁹¹ Existuje pohyb sám o sobě nebo ve vztahu k dalším pohybovaným věcem. Aby bylo možné na tuto tezi odpovědět, udává zde Aristotelés příklad s lodí a lodníky. „*Tito se totiž nepohybují tak jako loď; neboť tato se pohybuje sama o sobě, kdežto oni proto, že jsou na něčem, co se pohybuje.*“⁹² Pohyb je zaznamenán při změně místa, změně vlastnosti, nebo při přibývání či ubývání. Pohyb se děje vždy v nějakém místě a za nějakým účelem. Teprve při změně místa je pohyb detekován. Pokud bychom řekli, že se duše nepohybuje nahodile, ale jedná se o přirozený pohyb, znamenalo by to, že jí náleží i místo. Ale

⁸⁷ Aristotelés, *De Anima*, 430a10-430a25.

⁸⁸ Aristotelés, *De Anima*, 431a15-431b10.

⁸⁹ Aristotelés, *De Anima*, 425b17-24.

⁹⁰ Aristotelés, *De Anima*, 403b26-28.

⁹¹ Aristotelés, *Metafyzika*, 1065b21-23.

⁹² Aristotelés, *De Anima*, 406a7-9.

pokud by duše měla nahodilý pohyb mohlo by být duší pohybováno i od něčeho jiného.⁹³ S tím autor nesouhlasí. Ve svém díle Aristotelés tvrdí, že v případě, že by se duše pohybovala musela by se pohybovat v těle. Pohyb duše jako takový Aristotelés zamítá. Kdyby se duše pohybovala i mimo tělo, znamenalo by to, že mrtví lidé by mohli znovu ožít, což je nemožné. Duše zde může být prostředník v pohybu těla. Nutí tělo, aby se pohybovalo pomocí vůle a vnímání a myšlení. Pohyb duše je samovolný, ale pouze v jednom určitém těle, které zde funguje jako forma pohybu.⁹⁴

Nyní je potřeba se zeptat, jaký činitel v duši je schopen pohybu. V Aristotelově rozdělení duše je obsažena žádostivost podobně jako u jeho učitele Platóna. Žádostivost je obsažena ve všech mohutnostech. S žádostivostí je autorem spojován i pohyb duše. Tyto aspekty se vyskytují v základní části duše a ve všech živých bytostech. Aristotelés navrhuje vyživovací duši jako činitele pohybu, protože se každá bytost pohybuje za nějakým účelem. Pohyb je prováděn za nějakým účelem. Některá zvířata se pohybují za účelem rozmnožování a vyživování. Pokud uvedeme příklad s rostlinami, nejedná se o klasický pohyb za účelem rozmnožování nebo vyživování. V případě rostlin se jedná o pohyb nahoru a dolů. Ale i přes to autor, v díle *De Anima*, odmítá vyživovací mohutnost jako účel pohybu. Stejně tak je Aristotelem odmítána i vnímavá složka duše jako hybatel. Jako příklad uvádí živočichy, které mají smyslové čítí, ale nepohybují se.⁹⁵ Aristotelés navrhuje i teoretický rozum, protože jeho smyslem není jednání, ale přemýšlení nad situacemi, které jsou příjemné nebo nepříjemné. Činitelé, kteří by mohli určovat pohyb jsou žádostivost a praktický rozum, jelikož obě mohutnosti účelně vedou jedince k činnosti. „*Činnosti, které vykonáváme skrz žádostivost jsou počátkem pro činnosti praktického rozumu.*“⁹⁶ Cílem těchto mohutností je počátek jednání. Nakonec Aristotelés přisuzuje místní pohyb jen žádostivosti, jelikož žádostivost nutí jedince konat pohyb proti rozumovému jednání. To, co považuje žádostivost za libé, považuje za dobré, i za předpokladu, že odporuje rozumu.

Při rozebírání pohybu musíme určit složky pohybování. Jedná se o pohybující, nástroj pohybu a složka pohybovaná. Pohybujícímu je přisuzována žádostivost, ale pouze za předpokladu, když vede jedince k uskutečnění cíle. Pohybovanou složkou je živočich. Veškerý pohyb je společný výkon duše a těla, protože žádostivost působí

⁹³ Aristotelés, *De Anima*, 406a12-406a30.

⁹⁴ Aristotelés, *De Anima*, 406b6-406b25.

⁹⁵ Aristotelés, *De Anima*, 432b9-22.

⁹⁶ Aristotelés, *De Anima*, 433a16-18.

pohyb skrz ústrojí (tělo). Živočich se může pohybovat za předpokladu, že má žádostivost. U živočicha se jedná o žádostivost, která je smyslové povahy.⁹⁷

3.4 Smysly

Pomocí smyslů je živá bytost nucena k pohybu. Jedná se o pohyb skrze smyslový orgán, který smysl dráždí. U živých bytostí nalezneme celkem pět smyslů, kterými jednotliví živočichové disponují. Některá zvířata mají jen jeden smysl, který, jak jsem již říkal výše, je nezbytný pro přežití. Ostatní smysly fungují jako nástroj pro orientaci v prostředí. Jiní živočichové mají smyslů více. Nejvíce smyslů má člověk. Jen člověk disponuje všemi smysly.⁹⁸ Smysly u živočichů jsou spolu velice dobře provázány. Při poznávání předmětů vnímáme více smysly najednou. Například u vína můžeme pozorovat jeho barvu, což je vlastní zraku, a také jeho chuť, která je vlastní chuti. Aby k tomuto propojení smyslů mohlo docházet, musí být vnímání centralizováno do orgánu v těle. Aristotelés tvrdí, že centrálním orgánem smyslů je srdce.⁹⁹

Pomocí smyslů jedinec získává schopnost vnímat smyslovou formu bez látky. Smyslová forma jsou vlastnosti předmětu, které předmět vlastní, ale pouze pro vnímání smyslů, na které je vázána. Smyslová forma působí pouze za předpokladu, že je jedincem vnímána. Pokud ji jedinec nevnímá je smyslová forma předmětu v možnosti. Roman Hloch uvádí příklad žluté loďky na moři. Pokud jedinec pozoruje loď žluté barvy plující po moři, pozorují jej smyslovým orgánem – okem. Oko, které je v možnosti žluté je ve skutečnosti také „žluté“, jelikož je žlutý pozorovaný předmět. Hloch tvrdí, že oko nezmění barvu, ale poukazuje to na pohyb pomocí oka. Pohyb působí na smysl takovým způsobem, že se mění. Smyslová forma loďky je její žlutá barva. Ale pokud ji nikdo nesleduje jedná se o žlutou barvu v možnosti.¹⁰⁰

Aristotelés smysly rozděluje podle předmětů na ně působící. Předmět obecný naopak poznáváme všemi ostatními smysly. „*Mezi společné předměty vlastní všem smyslům jsou: pohyb, klid, číslo, tvar a velikost.*“¹⁰¹ Předmět, který jsme schopni vnímat pouze jedním smyslem, nazývá vlastní předmět. Například oko se zaměřuje pouze na barvu, sluch na zvuk. Tím má Aristotelés na mysli, že člověk postřehne například ptáka, jenž je bílý, a tak vnímáme barvu, ale i tvar. Záleží, jak předmět na naše smysly

⁹⁷ Aristotelés, *De Anima*, 433a10-25, 433b13-30.

⁹⁸ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.145.

⁹⁹ Humphreys, J.: *Aristotle*, Internet encyclopedia of Philosophy, (online) [25. 07. 2022].

¹⁰⁰ Hloch, R.: *Dvě Aristotelovy teze o smyslovém vnímání*, (online) s. 7, [28. 04. 2022].

¹⁰¹ Aristotelés, *De Anima*, 418a17-18.

působí. Akcidentální předmět smyslů je třetí typ předmětů, které poznáváme. Tento typ předmětů poznáváme pouze nahodile. Například když vidíme bílého ptáka, tak jeho barvu poznáváme náhodou.¹⁰²

3.4.1 Zrak

Aristotelés tvrdí, že předmět zraku je viditelné. Tím má na mysli, že můžeme vidět barvu, tvar ale i velikost daného předmětu. Jelikož smysly jsou drážděny předměty, je nutné tuto vlastnost přiřadit každému předmětu (barva na autě). Aby bylo možné viditelnost vnímat, je zapotřebí dostatečné světlo. Aristotelés tvrdí, že: „*Světlo je něčím průhledným, které je viditelné pouze účinkem cizí barvy.*“¹⁰³ Opakem světla je tma, což znamená nedostatek světla v průhledném prostředí. Barvu je tedy možné vidět v určitém světle, ale existují výjimky, které jsou lépe viditelné za tmy. Jedná se o věci, které jsou kontrastně viditelnější oproti prostředí. Aristotelés tento jev vysvětluje tak, že se průhledné stává neprůhledným vůči prostředí. Snažím se říci, že abychom mohli vidět určité vlastnosti předmětu, je potřeba zkoumat vztah viditelného předmětu a jeho prostředí. Pokud by prostředí mělo stejnou barvu jako předmět, nedocházelo by k dráždění oka. Specifická vlastnost zraku je, že aby se tento smysl mohl podráždit, není nutné, aby se čidlo bezprostředně dotýkalo vnímaného předmětu.¹⁰⁴

3.4.2 Sluch a hlas

Sluch dráždíme pomocí zvuku. O některých předmětech říkáme, že nevydávají žádný zvuk (houba). O kovových předmětech tvrdíme, že zvuk vydávají. Dráždění sluchu pomocí zvuku je možné tehdy, když dva zvučné předměty narážejí o sebe. „*Zvučné jest to, co dovedl souvisle pohybovati soustředěným vzduchem až k sluchu.*“¹⁰⁵ Úderem vzniká skutečný zvuk. Není možné vytvořit zvuk pomocí jednoho předmětu. Při úderu se jedná o změnu místa jednoho nebo obou předmětů. Zvuk vzniká za předpokladu, že se dva duté nebo hladké předměty srazí spolu se vzduchem. Následně pak

¹⁰² Aristotelés, *De Anima*, 418a10-20.

¹⁰³ Aristotelés, *De Anima*, 418b4-6.

¹⁰⁴ Aristotelés, *De Anima*, 418b1-419a29.

¹⁰⁵ Aristotelés, *De Anima*, 4420a3.

vzniká ozvěna. Ozvěna je odrazení vzduchu od předmětu, ve kterém je také koncentrován vzduch. Aristotelés zde popisuje vzduch jako nezvučné prázdno, díky kterému jsme schopni postřehnout šířící se zvuky.¹⁰⁶

Hlas má podobné vlastnosti jako zvuk., udává tón, harmonii zvuku a rytmus. Autor spisu o Duši tvrdí, že: „*Hlas je zvuk pocházející od oduševnělé bytosti.*“¹⁰⁷ Jak již bylo řečeno, že zvuk vzniká při nárazu vzduchu, tak stejný princip je použit pro hlas. Hlas mají pouze živočichové, kteří na to mají potřebné ústrojí. Aristotelés zde popisuje lidské ústrojí, díky kterému je nám umožněno mluvit, protože vzduch zde naráží na průdušnici. Proto ryby nedokáží mluvit. Jako důkaz Aristotelés hovoří o dýchání. Nedokážeme mluvit při nádechu nebo výdechu, ale jen když vzduch zadržujeme.¹⁰⁸

3.4.3 Čich a chuť

Tento smysl není možné vysvětlit na určitém příkladu jako třeba zrak a barva. „*U lidí je čich méně vyvinutý než i jiných živočichů.*“¹⁰⁹ Pomocí čichu rozlišujeme různé druhy pachů: štiplavý, hořký, kyselý a mastný. Veškeré pachy dostaly název podle předmětů podobných zápachům. Nyní je třeba odpovědět jakým způsobem se pach dostává do čichového ústrojí. Pachy se, stejně jako zvuk, šíří prostředím pomocí vzduchu nebo vody. To, co nemůžeme čichem poznat je buď bez zápachu nebo má jen nepatrný pach, který nejsme schopni vnímat.¹¹⁰ Člověk dokáže vnímat pachy jen při nádechu. V případě všech živočichů je důležitá intenzita zápachu. Pokud přiložíme pachovou věc přímo před ústrojí čichu, nevnímáme ho.¹¹¹

Aristotelés spojuje čich a chuť, protože některé chutě odpovídají druhu zápachu. Chuť nelze pociťovat pomocí cizího tělesa, jelikož je předmětem věc, kterou lze poznat i hmatem. Každý druh chuti je opakem chuti první. Opak sladkého je hořké, mastného slané, štiplavého trpké a kyselého ostré. Tento předmět je ve vlhkém prostředí jako ve své látce. Předmětem je tedy věc chutnatelná a nechutnatelná. Oba druhy předmětů pociťujeme tehdy pokud dojde ke spojení pociťovaného předmětu a jeho čidla.¹¹² Stejně jako u všech ostatních vjemů můžeme pociťovat silnější nebo naopak slabší

¹⁰⁶ Aristotelés, *De Anima*, 419b6-420a9.

¹⁰⁷ Aristotelés, *De Anima*, 420b6.

¹⁰⁸ Aristotelés, *De Anima*, 420b12-421a3.

¹⁰⁹ Aristotelés, *De Anima*, 421a10-11.

¹¹⁰ Aristotelés, *De Anima*, 421a26-421b10.

¹¹¹ Aristotelés, *De Anima*, 421b17-20.

¹¹² Aristotelés, *De Anima*, 422a11-422b4.

chuť. Mezi nechutnatelné Aristotelés řadí předměty slabé a žádné chuti. Nechutnatelné je suché, kdežto chutnatelné je vlhké. Aby byl jazyk předmětem chuti nesmí být příliš suchý ani příliš mokry.¹¹³

3.4.4 Hmat

Podle Platónova žáka je hmat jediný smysl, který nemá vlastní orgán. Tento smysl je situován do povrchu celého těla.¹¹⁴ Jak jsem již několikrát popisoval, tak je hmat považován za základní smysl pro každého živočicha. Tento smysl poznáváme pomocí masa jakožto prostředí smyslu. Tělo je též maso, což znamená, že i tělo vstřebává pocity. Smysly vykládané výše na nás působily předmětem i účinkem prostředí. V případě hmatu se jedná o vztah předmětu a prostředí. Prostředí působí spolu s čidlem. Aristotelés maso považuje za prostředí hmatu.¹¹⁵ Karel Thein je toho názoru, že se vnímaná vlastnost objektu dostává do srdce, jakožto ústředí smyslového vnímání. Orgánem hmatu tedy není maso, ale blízkost srdce. *Aristotelés je totiž ve svých formulacích velmi opatrný, a místo aby ztotožnil srdce s orgánem hmatu, tvrdí, že „čidlo chuti a hmatu je v blízkosti srdce“.*¹¹⁶ Karel Thein také odlišuje hmat od jiných smyslů místem působení. Tento jedinečný smysl působí z vnějšku, kdežto ostatní smysly jsou drážděny uvnitř.¹¹⁷ Kdybychom to měli přirovnat k uchu, tak ucho zpracovává zvuk ve sluchovém ústrojí. S pomocí hmatu dokážeme vnímat vše hmatné, což je teplo, chlad a jiné. Aristotelés, v díle *De Anima* tvrdí, že hmat nemohou mít živočichové, které mají jednoduché tělo. Hmat je tedy nutně přisuzován jen těm živočichům, kteří se pohybují z místa na místo, přijímají tvar bez látky a mají složené tělo z více částí. Například tělo zvířete je složeno z více prvků. Živočichové získávají potravu pomocí hmatu. Mají k tomu uzpůsobené zvířecí tělo. Například nohy jsou dobrým nástrojem pro uspokojování vyživovací mohutnosti.¹¹⁸ Hmat u člověka je vyvinut ze všech nejlépe. Hmatem zprostředkováváme velkou škálu vlastností, což vyvažuje ostatní smysly, které máme oproti zvířatům méně vyvinuté. Lidský hmat je unikátní, jelikož dokáže, pomocí jemné kůže, postřehnout i nejmenší rozdílné vlastnosti pocíťovaného předmětu. Oproti hmatu jsou ostatní smysly méně vyvinuty a Karel Thein je popisuje jako smysly vnímající na

¹¹³ Aristotelés, *De Anima*, 422b1-422b10.

¹¹⁴ Thein, *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.136.

¹¹⁵ Aristotelés, *De Anima*, 423a1-423b25.

¹¹⁶ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.151.

¹¹⁷ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.145-146.

¹¹⁸ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.144.

dálku.¹¹⁹ Narozdíl od ostatních smyslů je hmat jediný smysl, kterému chybí párový orgán. Pokud hmat přirovnáme k ostatním smyslům, tak vždy nalezneme pár od každého smyslu. Například dvě nosní dírky, dvě oči a uši.¹²⁰

Chuť bychom mohli považovat za druh hmatu, protože hmat i chuť se vztahují na hmatné těleso a na potravu. Kdybychom měli přirovnat hmat k ostatním smyslům z hlediska důležitosti, jedná se o nezbytnou součást živé bytosti, kdežto ostatní smysly jsou považovány za nástroj ke zjednodušení přežití živočicha v prostředí. Mohli bychom uvést příklad na krtekovi. Krtek má oči zakrnělé, ale stejně je živý živočich, jelikož má dobře vyvinutý hmat. Není nutné, aby měl živočich všechny smysly a v případě, že se nějaký smysl poruší, není živočich ohrožen na životě. Což neplatí při vnímání hmatem. Smrt může nastat v případě, že je hmatatelný předmět až příliš silný. Aristotelés má na mysli nadměrné teplo, chlad nebo třeba tvrdost.¹²¹

¹¹⁹ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.154.

¹²⁰ Thein, K.: *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*, s.151.

¹²¹ Aristotelés, *De Anima*, 434b18-435b20.

4 Srovnání koncepcí duše Platóna a Aristotela

V předchozích částech mé práce jsem pojednával o důležitých aspektech duše u Platóna a Aristotela. V této části práce se budu věnovat komparaci důležitých vysvětlených aspektů duše obou antických myslitelů. Ve všech dialozích Platón popisuje danou problematiku srze Sókrata. Sókratés se ve svých dialozích snaží dovést další myslitele ke správnému myšlenkovému pochodu pomocí dobře kladených otázek. Otázky jsou kladeny takovým způsobem, že jedinec, se kterým Sókratés hovoří, nalézá řešení dané problematiky sám. Aristotelés, narozdíl od svého učitele, popisuje problematiku duše z přírodovědeckého a psychologického hlediska. Snaží se zkoumat duši na základě přírody a začleňuje tuto problematiku do biologie. Aristotelés základy některých nauk přebírá od svého učitele. Mým úkolem bude popsat, zda se některé převzaté teorie objevují i v díle *O duši*. Dalo by se říci, že se s většinou nauk neztotožňuje, ale některé části svých nauk od svého učitele přebírá.

Platónovo pojetí duše je popisováno pomocí mýtů ve kterých se duše převtěluje do různých bytostí. I když popisuje duši v jiných bytostech, je jeho nauka orientována na člověka a společnost. Platónovo trichotomické rozdělení duše se soustřeďuje na vztah částí, které jsou spolu velice úzce spojeny a každá část duše ovlivňuje celou duši.

Žádostivá, vznětlivá a rozumová složka jsou obsaženy v každé lidské duši, kde vládoucí úlohu všech složek zastává rozum.

V dialozích *Ústava* a *Faidros* jsou složky duše jednotlivě rozebírány a následně řazeny co do podřízenosti. Aby mohla duše správně fungovat musejí spolu všechny tři složky spolupracovat. Platón žádostivou složku ve větší míře kritizuje. Žádostivá složka je považována za část duše, která se snaží odporovat složkám ostatním. Touhy podkopávají status dokonalé duše. Vznětlivost je popisována jako čest, která spolupracuje se složkou rozumovou. Rozum je v Platónově pojetí považován za vedoucí princip duše, jehož úkolem je „usměrnit“ druhé dvě složky duše. Rozum je přisuzován člověku, jehož primárním zájmem je filosofie. Díky rozumu se dokáže lidská duše, po smrti, odpoutat od těla a dostat se do světa idejí.

Aristotelova teorie o duši je připisována celé přírodě. Duši jako takovou není možné rozčlenit na určité části, ale objevuje se rozdělení duše z hlediska druhů živočichů. Duše je v Aristotelově podání jednotná a nedělitelná. Autor spisu *O duši* také zastává

trojí rozdělení duše, která je zahrnuta ve všech živých bytostech. Jednotlivé bytosti se liší počtem mohutností. Duše je rozdělena do tří druhů živých bytostí. Rostliny, živočichové a lidé se dělí podle mohutností, které je charakterizují. Mohutnosti jsou „druhy duše“, které zde přiděluje jednotlivým živým bytostem. Vyživovací mohutnost charakterizuje rostliny, jejím úkolem je se vyživovat pomocí potravy a rozmnožovat se. Vyživování je základní členění duše, kterou mají společné všechny živé bytosti. Živočichové se odlišují od rostlin vnímaví mohutností a pohybem. Pomocí vnímání je živočich schopen přežít v prostředí. Přežití mu umožňují smysly. Aristotelés určuje několik smyslů u živých bytostí. Rozděluje zde zrak, čich, sluch, chuť a hmat. Smysly fungují na základě působícího předmětu, který Aristotelés dále člení, a čidla smyslu. Hmat je považován za nejdůležitější smysl potřebný k životu živočicha. Ostatní smysly jsou pouze nástrojem k dobré orientaci v prostředí. Aristotelés podrobně popisuje vnímání, které postupem přechází v myšlení. Myšlením se vyznačuje třetí a nejvyšší druh živé bytosti a tou je člověk. Stejně tak jako Platón, tak i Aristotelés se zabývá člověkem, ale s tím rozdílem, že zde je situován člověk do biologického a psychologického prostředí. Aristotelovo pojetí rozumu je popisováno na základě psychických vlastností, které fungují jako obraz v mysli. Dalo by se říci, že vysvětluje, proč a jakým způsobem jedinec myslí. Myšlené obrazy věcí můžeme chápat jako nástroje k dalšímu poznávání. Rozumová složka duše je u obou myslitelů popisována jako nejvyvinutější část, která náleží člověku. Platónova rozumová část duše je spíše situována do vzdělaného člověka, a to do filozofa. Platón o této složce pojednává z hlediska nadřazenosti k ostatním složkám. Aristotelés popisuje rozum jako jednotnou psychologickou nauku, díky které jsme schopni poznávat tvary jednotlivých předmětů bez dráždění smyslů. Rozum je v díle *O duši* rozdělován na činný a trpný, kde se první složka zabývá vytvářením pojmů konkrétních předmětů, kdežto složka druhá se zabývá myšlením na základě působících předmětů na smysly.

U obou autorů můžeme nalézt možnou nesmrtelnost rozumu, jen s tím rozdílem, že Aristotelés přisuzuje nesmrtelnost pouze činné části rozumu. Zde se jedná pouze o metafyzický pohled na nesmrtelnost rozumu.

Dalším hlavním tématem Platónovy nauky je konflikt duše a těla. Ve spise *Faidón* je vyobrazen vztah duše a těla. V tomto případě se jedná o konflikt duše a těla, jelikož je Platónem tělo považováno pouze za schránku pro duši. Je znázorňováno jako strůjce všeho zlého. Duše a tělo jsou ve vzájemném vztahu, ale tělo je zde činitel,

který duši „stahuje“. Duše je nesmrtelná, netělesná a nikdy se nemění, kdežto tělo je pomíjivé, smrtelné a podléhá změnám.

Aristotelova koncepce duše a těla se od Platónovi koncepcí rozchází, jelikož je duše situována do těla, kde obě složky vzájemně spolupracují. Odlišnost můžeme nalézt v oddělitelnosti těla a duše. Podle Aristotela je oddělitelnost jednoho od druhého nemožná. Duše je vždy situována do určitého těla. Aristotelés popisuje vzájemnou funkci duše a těla. Například myšlení je zprostředkováno duší, ale vnímání, které zprostředkovává duše, pociťujeme pomocí těla.

Pohyb duše je u Platóna vnímán převážně jako princip, který pohyb udává, ale sám se nepohybuje. Na základě tohoto pohybu je duši přisuzována nesmrtelnost. V dialogu *Ústava* se snaží dokázat nesmrtelnost duše na základě pojmů dobra a zla. Pojem zla, jež sužuje tělo, jej zabíjí, kdežto duši dokáže jen poškodit, nikoliv zničit. Tělesným zlem má Platón na mysli fyzické zranění těla. Zlo, které poškozují duši je popisováno na základě špatných mravních činů člověka. Jelikož je duše nesmrtelná, popisuje jen smrt těla.

Aristotelés se snaží popsat pohyb jako změnu. Aristotelés pohyb duše jako takové odmítá. Duše zprostředkovává pohyb těla pomocí vůle, vnímání a myšlení. Každá bytost se pohybuje za nějakým účelem, což je možné pouze pomocí žádostí a praktického rozumu. Žádostivost je rozdělena na smyslovou a rozumovou. Kde smyslová žádostivost je přisuzována převážně zvířatům a rozumová lidem. Aristotelés, při popisu pohybu, zohledňuje složky pohybující se ve vztahu k složkám pohybovaným a k prostředí. Následně rozděluje předměty pohybu na tři druhy. Pohybující předmět, pohybovaný předmět a nástroj působící pohyb. Pohyb můžeme pozorovat ve vztahu dvou předmětů společně s prostředím. Aristotelés ve svém díle udává příklad s lodníky, kteří plují na lodi. Lodník se nepohybuje stejným způsobem jako loď. Pohybuje se pouze pomocí dalšího předmětu (loďky). Vzhledem k prostředí se pohybují oba předměty, lodníci i loďka.

Platón považuje ideje za jedinou realitu a pokouší se vysvětlit učení pomocí mýtu. Podle mýtu je duši přisuzována existence duše ve světě idejí. Před narozením jedince je duše ve světě idejí, kde ideje viděla. Poté co se duše spojí s tělem je zapomíná a jedinec se učí rozpomínáním se na svět idejí.

Aristotelés se učením v díle *O duši* zabývá z hlediska poznání. Poznávání můžeme chápat jako druh vnímání, který je přisuzován jen člověku. Jedinec je schopný poznávat pomocí smyslu (zraku) určitý předmět a po jeho odstranění z dohledu čidla jsme

stále schopni na předmět myslet. V myšlení se uchovají dojmy a představy vnímaného předmětu.

Mohli bychom říci, že se nauky obou myslitelů v podstatě liší, protože jsou obě teorie o duši vnímané z různého hlediska. Pokud bychom se zaměřili na strukturu dělení duše, mohli bychom říci, že se Aristotelés nechal svým učitelem inspirovat v osnově poznávání. Oba autoři se snaží popsat duši na základě trojího rozdělení. Také se snaží zjistit co je podstatou duše, jak je v duši situován pohyb a například jakým způsobem se jednotlivec učí. V obou naukách také můžeme nalézt jistou podobnost při popisování vlastností jednotlivých částí duše. Pokud se zaměříme na styl, kterým jsou nauky popisovány, můžeme říci, že se v podstatě liší.

5 Závěr

Bakalářskou práci jsem pojal jako komparaci pojetí duše u Platóna a Aristotela. V předchozí části práce jsem zjistil, že oba myslitelé považují duši za princip, který určuje život. Platón toto pojetí pojímá z hlediska transcendentálního světa a pokouší se duši vysvětlit na základě mýtů. Platónova duše je považována za samopohyb, který určuje podstatu a pohyb těla. Tělo je zde považováno za pouhou schránku pro duši. Aristotelés tuto problematiku vnímá z hlediska přírody a svoji teorii systematizuje do biologie a psychologie. Duši považuje za smrtelnou, nepohyblivou substanci, která funguje v blízkém vztahu s tělem.

První část práce vysvětluje, jak duši vnímá Aristotelův učitel. Popisuje Platónovo rozdělení duše, které je také situováno do člověka. Vysvětlení pojetí duše se odráží i v celé společnosti. Duše je v jeho naukách považována za nesmrtelnou substanci, jejímž úkolem je dostat se do transcendentálního světa. Trichotomické rozdělení zastává názor, že je duši možné rozčlenit. Vedoucí úlohu mohou mít všechny složky duše, ale jen za vlády rozumové složky je možné považovat duši za dobrou. Žádostivost, vznětlivost a rozum jsou potřebné složky, které se nacházejí v duši každého člověka. Každý člověk je jiný, jelikož u každého vede duši jiná část duše. U člověka rozumného je vedoucí složkou rozum. Rozum drží druhé dvě složky duše pod kontrolou. Co se týče vztahu duše a těla, tak je duše situována do lidského těla, ale tělo je zde považováno za pouhou schránku, jež se duši snaží klamat. Tělo odtahuje duši od světa idejí a vězní ji na zemském povrchu. Duše je zde považována za princip, který udává pohyb těla. Převážně je tento pohyb situován do světa idejí, kam duše putuje. Platónovu nauku, můžeme také chápat jako návod na ctnostný a dobrý život. Jelikož je v Platónových dílech popisována duše jako nesmrtelná. Snaží se nesmrtelnost duše častokrát dokázat pomocí mýtů, ve kterých duše odchází do Hádu, kde žije a následně se dostává do těla. Špatně žijící duše jsou v Platónových mýtech trestány. Mohli bychom to považovat za důvod, proč je dobré žít ctnostný život. Sókratés se pokouší své učence nabádat k tomu, aby se snažili jednat ctnostně a dobře, aby se nestarali o krásy těla, nýbrž o krásy duše.

Ve druhé části práce jsem se zabýval Aristotelským učením, kde jsem se pokoušel vysvětlit pojetí duše z pohledu Platónova žáka. Aristotelés o duši tvrdí, že je jednotná a není možné, aby se duše odloučila od těla. Udržuje si zde také trichotomické rozdě-

lení duše. Aristotelés v díle *O duši* rozděluje duši na tři druhy, které přisuzuje jednotlivým živým bytostem. Jednotlivé druhy popisuje jako mohutnosti, díky kterým se jedinci liší. Základním rozdělením je vyživovací mohutnost, která je součástí každého živého tvora. Aristotelés ji považuje za nejobecnější princip, který udává život. Vyživovací mohutnost je popisována na rostlinách. Dalo by se říci, že rostliny jsou základní živé bytosti, oplývající jednou mohutností. U mohutnosti vnímavé nalézáme interakci se smysly, díky kterým jsme schopni poznávat prostředí. Zvíře se od rostliny liší smyslovým vnímáním a pohybem. Třetím druhem duše je duše myslící, která je vložena do lidské bytosti. Člověk se od předchozích druhů liší právě rozumem. Aristotelés rozděluje rozum na činný a trpný. Činný a trpný rozum nám ukazuje, jak dané skutečnosti vnímáme. Pohyb duše mimo tělo Aristotelés zavrhuje, ale popisuje, jakým způsobem je pohyb vykonáván. Popisuje pohyb jako změnu místa. Také zde sleduje vztah pohybujících se předmětů vzhledem k prostředí.

V poslední části práce jsem se zaměřil na jednotlivé teorie o duši obou myslitelů. Pokusil jsem se popsat rozdíly mezi jejich teoriemi. Platón své učení rozepisuje ve více dialozích, prostřednictvím mýtů. Aristotelés svou teorii o duši systematizoval do jednotlivého spisu. Spis *O duši* je považován za základ psychologické teorie, ale můžeme jej považovat také za spis biologický.

6 Seznam použité literatury

Primární literatura:

1. **Aristotelés.** *Metafyzika*. [překl.] Antonín Kříž. Praha: Rezek, 2008. 978-80-86027-27-2.
2. **Aristotelés.** *O duši*. [překl.] Antonín Kříž. Praha: Rezek, 1996. 80-901796-X.
3. **Platón.** *Faidros*. [překl.] František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2014. 978-80-7298-510-4.
4. **Platón.** *Platónovy spisy: Svazek I: Faidón*. [překl.] František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003. 80-7298-067-X.
5. **Platón.** *Platónovy spisy: Svazek IV: Ústava*. [překl.] František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003. 80-7298-067-X.

Sekundární literatura:

1. **Boylan, Michael.** *Aristotle: Biology*. Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2022-07-25]. 2161-0002. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/aristotle-biology/#H5>
2. **Broadie, Sarah.** *Soul and Body in Plato and Descartes*. Proceedings of the Aristotelian Society [online]. Oxford University Press on Behalf of The Aristotelian Society, 2001, **101**, s. 295-308 [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/4545350#metadata_info_tab_contents
3. **Connolly, Tim.** *Plato: Phaedo*. Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2022-07-26]. 2161-0002. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/phaedo/#SSH3bi>
4. **Graeser, Andreas.** *Řecká filosofie klasického období*. [překl.] Miroslav Petříček. Praha: OIKOYMENH, 2000. 80-7298-019-X.
5. **Hloch, Roman.** *Dvě Aristotelovy teze o smyslovém vnímání*. Aither [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 9, s. 4-21 [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <https://aither.upol.cz/contents/ath/2017/02.pdf>
6. **Humphreys, Justin.** *Aristotle*. Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2022-07-25]. 2161-0002. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/aristotle/#SSH3aiii>
7. **Karfík, Filip.** *Duše a svět: Devět studií antické filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2007. 978-80-7298-174-8.

8. **Kratochvíl, Zdeněk.** *Filosofie mezi mýtem a vědou.* Praha: Academia, 2009. 978-80-200-1789-5.
9. **Scalambrino, Frank.** *Phenomenological Psychology: What is Psychology.* Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2022-07-28]. 2161-0002. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/phen-psy/#H2>
10. **Stocks, J.L.** *Plato and the Tripartite Soul.* Mind [online]. Oxford University Press on Behalf of the Mind Association, 1915, **24**(94), 207-221 [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/2249191#meta-data_info_tab_contents
11. **Thein, Karel.** *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii.* Praha: Filosofia, 2017. 987-80-7007-494-7.
12. **Thein, Karel.** *Přirozenost duše a "přirozenost celku" v dialogu Faidros.* REFLEXE – Filosofický časopis [online]. Praha: OIKOYMENH, 1998, 19 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/File/Reflexe_19/thein-duse.pdf